

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 6 Issue 6, p. 183-194, December 2014

Şan-ı Devlet-i Aliyye'yi Korumak ya da Edirne Sarayı'nı Tamir Etmek

Preserving the Reputation of the Ottoman Empire or Renovation of the Edirne Palace

Dr. Miraç Tosun

Karadeniz Teknik Üniversitesi - Trabzon

*Bir zamân gülşen degül miydi sarây-ı Edrene
Söylemez mi bülbül-i destân-serâ-yı Edrene¹*

JHS

History
Studies

Volume 6
Issue 6
December
2014

Öz: Osmanlı ve Topkapı Sarayı Arşivi belgelerinden yararlanılarak hazırlanan bu çalışma Edirne Sarayı'nın geçirmiş olduğu tamiratlar ile ilgili yazışmaları inceleyerek, sarayın tamirinin sırf ihtiyaca binaen yapılmadığını aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin itibarını korumayı amaçladığını tespit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edirne Sarayı, Tamirat, Osmanlı İmparatorluğu, Devlet İmajı

Abstract: Relying on the Ottoman and the Topkapı palace archival documents, this article examines the renovation and repair projects on the Ottoman Edirne Palace and suggests that the renovations of the Edirne Palace were not simply made to keep up the palace but also to preserve the reputation of the Ottoman Empire.

Keywords: Edirne Palace, Renovation, Ottoman Empire, Image of Empire

Giriş

Osmanlıların ikinci başkenti kabul edilen Edirne'de bulunan Saray-ı Cedîd-i Âmire, bugün sadece birkaç yapısı günümüze ulaşan² bir yapılar bütünüdür. Ne yazık ki çok az bir kısmı günümüze gelen sarayın, tamirâtı ve bunun devletin şanı ile olan alakasına dair yapılan bu çalışmanın başlığı ilk anda önemli bir tezâtı ortaya koymaktadır. Edirne sarayının bugün çoğu kısmının yok olmasının yine aynı şehrin idarecilerinin bir kusuru gibi görünse de bütün bu süreci devletin çöküşüyle de ilişisiz görmemek gerekir.³

Bunun yanında padişahların yıllarca ikamet ettiği ve vakitlerini geçirdikleri Edirne sarayı neredeyse yapımından itibaren yeni binaların eklenmesiyle şekillenmiş ve geçen yıllar boyunca bir kısım tamirata ihtiyaç duyarak gerekli onarımlar yapılmıştır.⁴ Bu çalışmada da

¹ Hasan Kavruk, *Şeyhülislam Yahya Divanı*, MEB Yayınları, Ankara 2001, s. 408.

² Edirne sarayının bir kısmı harap da olsa günümüze ulaşan yapıların isimleri için bkz. "Yapılar", <http://www.bahcesehir.edu.tr/icerik/4345-yapilar> (E.T: 17/12/2014). Ayrıca buradaki tasnifte sarayın bugüne ulaşamayan 100'ü aşkın yapısı bulunmaktadır.

³ Saray üzerine yapılmış en önemli çalışma hiç şüphesiz Rıfat Osman merhumundur. Eğer onun eseri elimizde olmasaydı Edirne sarayı hakkında bildiklerimiz çok daha az olurdu, bkz. Dr. Rıfat Osman, *Edirne Sarayı*, (yay. Süheyl Ünver), TTK Yayınları, Ankara 1957.

⁴ Edirne sarayı ile ilgili yapılan çalışmaların ana eksenini bu tamiratların oluşturduğunu ifade etsek çok da haksız bir tasnif yapmamış oluruz. Bu tamiratlarla dair son dönemde yapılan bir çalışma ve bunun bibliyografyası bu konuda fikir verecektir, bkz. M. Kocaaslan-A. Arslantürk, "Sultan II. Mustafa Saltanatında Edirne Sarayı", *Turkish Studies*, Volume 9/1 Winter 2014, s. 271-312. Tamirat işleminin Kanuni devrine ait örnekleri de vardır, bkz.

öncelikle saray tamirat defterlerinin biri üzerinde çalışılması düşünülürken daha sonra Topkapı Sarayı Arşivi'nde saray tamiratiyle ilgili hükümlerin tutulduğu ve sultan III. Mustafa zamanına tarihlenen bir defterde⁵ görülen ifadeler, bu incelemenin hazırlanmasına zemin teşkil etmiştir. Aynı ifadeler Edirne saray tamiratlarının tutulduğu bir başka defterde de yer almaktaydı.⁶ Esasen makale başlığında burada ifade edilecek bilgilerin bir zübdesi ortaya konmaya çalışıldı. Açık ki tamirat ile devletin şanı arasında bir ilişki bulunmaktaydı. Bunun imparatorluğun diğer anıtsal eserlerinin geçirdiği restorasyonlarda da görülüp görülemeyeceği, tamirat ameliyesi ile devlet imajı arasındaki ilişki, tabii ki başka bir çalışmayı gerektirmektedir.

A. Edirne Sarayı Tamirat Belgelerinde Şan-ı Devlet Terimi

Yukarıda işaret edilen defterdeki kayıta, Edirne şehri ve sarayı kadim tahtgâh ve hilafet merkezi olarak nitelenirken, III. Mustafa, ecdadının burada gerek seferler sebebi ile gerekse avlanma "bahanesiyle" bulduklarını, babası III. Ahmet'ten beri⁷ Edirne'ye padişahların gelmemesi sebebiyle sarayın itibardan düşerek bir sükût dönemi yaşadığını beyan etmektedir; bu nedenle sarayın harabe haline geldiğini ifade etmekte, böyle harab-zâr kalmasının devletin şanına hanel getirdiğini söylemektedir. Bundan başka, önceleri olduğu gibi kendisinin de Edirne sarayında ikamet etmek istese şu durumda bunun mümkün olmayacağını gördüğünü ve bir an evvel tamirinin "lâzime-i şân-ı Devlet-i Aliyye" olduğunu belirtmiştir.⁸ Sarayın harap hale gelmesinde padişahların uzun zaman burada ikamet etmemesinin yanı sıra 1752-53 yılında vuku bulan depremin de etkisi vardır.⁹ Bu tahribatın etkilerini gidermek için sarayın tamiri gereken yerlerinin keşfine başlanmış ve bina emini olarak da sabık sadrazam kethüdası ve ruznamçe-i evvel Yusuf Efendi görevlendirilmiştir. Yusuf Efendi'nin atanmasında kullanılan "bu misillü ebniye-i cesîmede maârife ve dekâyikine vukûfun" ifadesi bundan önce de bina eminliği görevlerinde bulunduğu bir göstergesidir.¹⁰ 1758'de başlayıp bir yıl süren tamirat çalışmalarının toplam bedeli 1.150.467 kuruş gibi yüksek bir meblağa ulaşmıştır.¹¹

Tamirati devletin şanı ile ilişkilendiren terminolojinin kullanımı Sultan I. Abdülhamid döneminde de karşımıza çıkmaktadır. Abdülhamid, sarayın 1786'daki tamiri için daha önce yapılan mesarifi sorarken aynı zamanda bu işi, "dostlarımıza inşirâh-ı kalbleri ve

JHS
184

History
Studies

Volume 6
Issue 6
December
2014

İbrahim Sezgin, "1529 yılında Edirne Sarayında Gerçekleştirilen İnşa ve Tamir Faaliyetleri", *İzzet Gündâğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler*, İstanbul 2005, s. 397-407.

⁵ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi(=TSMA), D., nr. 9566, s. 2. Arşiv belge kodlarının açılımı kaynakçada verilmiştir.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi(=BOA), MAD, nr. 10361, s.6, (25 Şevval 1171).

⁷ 1703 Edirne vakasından sonra isyanın sebeplerinden olan II. Mustafa'nın İstanbul'un iktisaden zarar etmesi pahasına Edirne'de kalma konusundaki kararlılığına karşı III. Ahmet bundan böyle hiçbir sultanın Edirne'de oturmayacağına ve yaşamayacağına yemin etmişti: "bade'l-yevm padişahın biri ise gelip bu şehirde karar eylemeyip ve sakın olmaya ve bostancıbaşı vaz olunmaya ve devletten sefer olmadıkça Edirne'de kimse oturmay...ve kendiler otağ-ı meymenet-asarlarında üç gün ve üç gece meks ü arâm edip saraylarına girmemişlerdir" *Anonim Tarih*, Berlin, Diez A quarto 5, 44a-b'den naklen Rifaat Ali Ebu el-Hac, *1703 İsyamı Osmanlı Siyasetinin Yapısı*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011, s. 129.

⁸ "...şân-ı meali-nişân-ı Devlet-i Aliyyeme iras-ı şân ider hâlâtdan olduğundan maadâ iktizâ hasebiyle ve yahud ezmine-i sâlifede olduğu misüllü seyr ve teferruh tariki ile ol cânib-i meymenet-menakıba nakl-i hümâyûnum vaki olmak lazım gelse bir dürlü kâbil-i tavattûn ve karar olmadığına binâen böyle vakt-i asayiş ve ferağda tamir ve binası lâzime-i şân-ı Devlet-i Aliyyem olmağın" , TSMA, D., nr. 9566.

⁹ Depremden dolayı yıkılan yerlerden biri de sadrazam sarayıdır, buraya da haccan-ı divandan masraf-ı şehriyari-i sabık Ahmet Efendi nezaret edecektir; buranın tamir mesarifi 156.134,5 kuruş olarak hesaplanmıştır, bkz. BOA, D.BŞM.BNE, nr. 15931, (21 Muharrem 1172).

¹⁰ Nitekim Yusuf Efendi'nin daha önce bina eminliğinde bulunması için bkz. TSMA, D., nr. 1099; daha sonra Laleli Camii'nin de bina eminliğini yapacak, Nur-ı Osmaniye vakfının tevliyetinde bulunacak, defter-i hakani eminliği de uhdesine verilecektir, bkz. BOA, D.BŞM.BNE, nr. 15945, MAD, nr. 7588; muhalefatı için TSMA, D., nr. 6325 ve 10531. Ahmet Cevdet Paşa'nın kaleminden biyografisi için bkz., *Tarih-i Cevdet, Cilt 2*, İstanbul 1309, s.9-10.

¹¹ TSMA, D., nr. 2030, s.2-3; BOA, MAD, nr. 10361, s. 64, 83 vd.; BOA, D.BŞM.BNE, nr. 15933, (3 Safer 1172).

düşmanlarımıza bais-i helecân virmek şân-ı Devlet-i Aliyye olmağla iktizâsınca tamiri hususu” şeklinde ifade ediyordu.¹² Nitekim F. Sarıcaoğlu da Abdülhamid monografisinde benzer bir hususa işaret etmektedir. Kırım’ın işgal ve ilhakına doğru giden olayların ardında Rusya’nın daha başka talepleri olabileceğini doğru bir şekilde anlayan Abdülhamid’in bunun için istihkâmlara önem verdiğini, Karadeniz boğazına inşa edilen dokuz kaleyle düşmana gösteriş olacağını söyleyerek aynı tarihlerde Edirne sarayının tamirinin de bu cümleden değerlendirilebileceğini Topkapı sarayı arşivindeki bir belgeye dayandırmaktadır.¹³ Hatt-ı hümayûn da bu süreci doğrulamaktadır. Bu tamiratın bina emini, reisülkütüblük da yapmış olan Ataullah Efendi’dir.¹⁴

Devlet itibarı ve saray tamiratına dair kullanılan ibarelere III. Selim’in fermanlarında da rastlanmaktadır. 21 Mart 1803 tarihli, Edirne sarayının ve müştemilatındaki yapıların tamiratıyla ilgili fermanında; Sultan Selim, sarayın uzun zamandır tamir görmediğinden bahisle nice seneler padişahların ikamet ettiği bu sarayın itibardan düşerek harap olmasının devletin şanına aykırı olduğunu beyan ederek hemen keşfinin yapılarak İstanbul’a gönderilmesini istemişti.¹⁵ Bunun üzerine keşif yapılacak ancak tamirat işlemine başlanamayacaktı. Hatta bu keşif 6 yıl sonraki tamirat için de kullanılacak; ancak sadece masraf miktarı artacaktı.¹⁶

Tamirat masrafinin çokluğu ve devlet hazinesinin içinde bulunduğu darlık, sarayın ayakta kalmasını zorlaştırmaktaydı. 1809’da başlayan ve fasılalarla 1811-12’ye kadar devam eden tamirat çabalarında [bina emini olarak önce Sadullah Efendi akabinde de Ali Reşit(sabık Şehremini)-İsmail Kamili ve Mehmed(Haremeyn Yazıcısı)]¹⁷ sarayın önemi vurgulanmışsa da¹⁸ gerek hazinenin yetersizliği¹⁹ ve gerek bunun sebeplerinden olan Rus savaşı, işi sekteye

JHS

185

History
StudiesVolume 6
Issue 6
December
2014

¹² “Benim vezirim, li-ecli’l-ihiyât mahrûse-i Edirne’de vâki sarây-ı hümayûnun enderûn ve bîrûn iktizâ iden tamîrâtı dostlarımıza inşîrâh-ı kalbleri ve düşmanlarımıza bâis-i helecân virmek şân-ı Devlet-i Aliyye olmağla iktizâsınca tamiri hususu...”, BOA, HAT, nr. 1430/58529.

Sultan Abdülhamid devrindeki Edirne sarayına ait keşif defterleri için bkz. BOA, D.BŞM, nr. 5448 ve nr. 5477. Ayrıca bu dönemdeki Edirne sarayı tamiratları için bkz. M. Kocaaslan, “Düşmanlarımıza Bais-i Helecân Vermek: Edirne Yeni Sarayı Tamir Etmek”, *Belleten*, Cilt: LXXVIII, Sayı 281, Yıl Nisan 2014, s. 149-167.

¹³ Fikret Sarıcaoğlu, *Hatt-ı Hümayunlarına Göre Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 130.

¹⁴ Ataullah Efendi çavuşbaşılıktan 17 Haziran 1786 tarihinde reisülkütüblüğe gelmiş ve 8 Ocak 1788 tarihinde görevinden azledilmiştir, bkz. Recep Ahışhalı, *Osmanlı Devletinde Reisülkütüblük Müessesesi(XVIII. yüzyıl)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 44. Ataullah Efendi’nin bina eminliğinin sona ermesiyle İstanbul’a dönüşü için bkz. Dipnot 24 ve ayrıca Filiz Bayram, *Enveri Tarihi*, Cilt 3, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014, s. 214.

¹⁵ Edirne kadısına ve bostancıbaşısına gönderilen ferman, BOA, C.SM, nr. 876(27 Zilkade 1217).

¹⁶ H.1217 tarihli ilk keşif defteri için bkz. BOA, D.BŞM.BNE, nr. 16098, (27 Zilhicce 1217). Bu defterin girişinde de tamirat ve şân-ı devlet ilişkilendirilmektedir: “Mahrûse-i Edirne’de kâin sarây-ı hümayûn-ı hazret-i cihân-dârî bir müddetten beru tamir ve termim olunmadığından ekser mahalleri münhedim ve maadâsı dahi müşrif-i harâb ve tamir ve tecdide eşedd-i ihtiyâc ile muhtâc olub enzâr-ı iltifât ve itibardan sükûtiyle harâbiyeti şân-ı meâlî-uvân-ı cenâb-ı hazret-i cihân-dârî olmadığına mebnî...”; keşif defterine göre toplam tamirat bedeli 356.395 kuruştur. Yukarıda ifade edilen 6 yıl sonraki keşif defteri de 16098 numaralı defterin kopyası ve masraf bedelleri açısından güncellenmiş hali olup bu defterdeki toplam masraflar 511.859 kuruş olarak hesaplanmıştır. Ayrıca bu defterde saraydaki bazı binaların yanlarına derkenar olarak “tamir, termim ve tecdid ve tekmil olunmuşdur, müceddiden bina ve inşa olunmuşdur” kayıtları düşülmüştür, bkz. BOA, D.BŞM.BNE, nr. 16136, (Gurre-i Receb 1223).

¹⁷ Bu bina eminlerinin sorumluluğunda olan tamirat işlemine ait keşif ve tamirat defteri BOA., MAD, nr. 7403 numarada kayıtlıdır. Esasen bu tamirat Ruslara karşı yapılacak seferde padişahın Edirne’ye gelmesi durumuna mebnidir, bu da defterin başında “sefer-i nusret-esere azimet-i şahane musammem olduğına binaen bi-mennihi teala Der-aliyye’den hareket birle mahrûse-i Edirne’ye varıldıkda ikâmet-i şahane için Edirne saray-ı hümayûnunun tamiri...” şeklinde belirtilmektedir.

¹⁸ “...bunca vakt makarr-ı saltanat olmuş işbu Edirne sarayının böyle harabiyeti layık-ı devr olmadığı...”, bkz. BOA, HAT, nr. 1279-49586, (29 Z. 1224).

¹⁹ “...el-hâleti hazîhi hazâin-i miriyede derkâr olan fîkdân-ı nükûd cihetiyle ordu-yı hümayun hazinesine bile irsali vacibeden olan mebalîğin tedarikinde ne derecelerde ızdırap ve meşakkat çekilmekte olduğu tarif ve beyandan

uğratmış, sadece çok gerekli görülen mahallerin tamirine çalışılmıştır. Nihayetinde de tamirat işi bina emini Ali Reşit'ten alınarak Edirne bostancıbaşısı Mehmet Ağa'ya verilmiştir. Bu olayda dikkati çeken hususlar; sarayın tamamen tamirinin çok masraflı bir iş olması, bina emininin tamire muktedir olamadığının aşikâr bulunması ve tamirin de ancak zorunlu hallerde gerçekleşmesinin daha uygun olduğudur.²⁰

Daha sonraki kayıtlarda da saray, hayli cesametli bir yapı olarak tanımlanmış ve sadece göze görünen yerlerinin tamir edilerek devlet hazinesine fazla masraf kapısı açmamak esas alınmıştı. Bir diğer nokta da tamirattan tamamen vazgeçilmesinin *muktezâ-i vakte münâsib* görünmediği idi. Edirne valisi İsmail Rahmi, sarayı tamire uğraşırken bazı kısımlarının da yıkılmasını ve enkazının satılarak buradan elde edilecek gelirin masraftan düşürülmesini önermiş ancak bu öneri “*ziyadece harab olan yerlerinin hedmiyle taş ve enkazının fûruhu yakışık almayacağı*” için reddedilmişti.²¹

Şan-ı devlet terminolojisine dair Osmanlı belgelerinde tespit edebildiğimiz son örnek 13 Ocak 1858 tarihine aittir ve Edirne sarayının tamir masraflarının karşılanması için Ticaret nezaretine, Edirne valisine, maliye nazırına yazılan tezkirede kayıtlıdır. Burada, sarayın tamiriyle ilgili Edirne meclisinden gelen keşif defteri ve haritaya cevaben, sarayın asli yapısından çıkarılarak başka bir surete gireceği ve yapısının değiştirileceği düşünülmüştür; sarayın, “*âsâr-ı atîka-i muhtereme ve cesîmeden*” olduğundan mamur edilmesinin “*saltanat-ı seniyyenin şanından*” olduğu ifade edilmiştir. Yapılması gereken hem şekli bozulmadan hem de yalnız gerekli olan mahallerinin onarılmasıdır.²²

B. Tamirat Ameliyesi

Tamirat süreci iki ana başlıkta incelenebilir. Birincisi tamir edilecek yerlerin belirlenmesi için tutulan keşif defterleridir. Bu defterler, keşf-i evvel ve keşf-i sani olarak ikiye ayrılmaktaydı. Keşf-i evvel, tamirata yön veren defter iken keşf-i sani tamirat sonrası tutulan ve hangi kısımların yapıldığını gösteren defterdi. Kayıtlarda keşfin, başta bina emini²³ olmak üzere Edirne kadısı, bostancıbaşısı, ayanı, mimar ağa ile halifelerinin ve kalfalarının görüş birliği ile yapılması emredilmektedir. Bu işlem sırasındaki masraf, defterin İstanbul'a gönderilmesi ile başmimar tarafından hesaplanabildiği gibi keşifle aynı zamanda da yapılabilmekteydi. Burada belgelerin dikkat çektiği ortak nokta “*sıyânet-i beytü'l-mal-ı müslimîn farîzasına riâyet olunarak*” cümlesiydi.

Tamirat bittiğinde Edirne kadısı ve bostancıbaşısı, merkezi bir ilam ile haberdar eder; bu ilamda birinci keşfe uygun olarak tamiratın bittiği ifade edilirdi. İlama mutabık olarak da çıkan emirde görevlendirilen bina emininin İstanbul'a dönüşlerine izin verildiği yazardı.²⁴ Keşif defterine göre devam eden inşa faaliyetinde ikinci nokta da ihtiyaç duyulan malzeme ve işçilerin tedariki meselesi idi. Kayıtlarda “*tertîbât evâmiri*” olarak geçen bu durum sıkça vurgulanmaktaydı.

bîrûn ve zat-ı vala-yı bi-himmetanelerinin mukaddemlerde Edirne'de ikâmetleri cihetiyle saray-ı merkûmun tamire ihtiyacı ve el-hâleti hazîhi lazım ve adem-ı luzumu muhavvel ve emr ve irade-i veliyyünniamileri olan mevaddan idüğü..., BOA., C.SM, nr. 4629, (29 R. 1226).

²⁰ BOA., HAT, nr. 41408P, (18 Ca. 1226).

²¹ BOA, İ.MVL., nr. 138-3818, (6 Nisan 1849).

²² BOA. A.MKT.MVL, nr. 94-48, (26 Ca. 1274).

²³ Osmanlı mimari örgütlenmesinde bina eminleri ve bunların rolü hakkında bkz. Oya Şenyurt, “Geç Osmanlı İnşaat Ortamında Bina Eminliği”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25-2, s. 151-169.

²⁴ BOA, C.SM, nr. 7708, (1 Za. 1172-26 Haziran 1759), Atatürk Kitaplığı, MC. K.298, s. 1-2, (20 Şaban 1201-7 Haziran 1787) krş. BOA, D.BŞM, nr. 5477, s.18, (Selh-i Şaban 1201).

JHS
186

History
Studies

Volume 6
Issue 6
December
2014

İçerisindeki birçok kasır ve bina ile hayli cesametli yapılar topluluğu olan Edirne sarayının tamirinde şehrin imkânları ihtiyaca kâfi olmadığından çevre şehirlerden türlü malzeme nakli gerekmiştir. Bu malzemelerin başlıcaları; kereste, mermer, taş, çivi, kurşun, kiremit gibi yapı malzemeleridir. Bunların Edirne civarındaki kazalardan elde edilmesi tamiratla ilgili hükümlerin hemen hepsinde yer almaktadır. 15 Temmuz 1758 yılında Ahyolu'ndan kereste nakli²⁵, Marmara ve Kapıdağı'ndan mermer ve kireç, Tatarpazarı ve Samokov'dan çivi kesimi için demir, Filibe ve Tatarpazarı'ndan ıhlamur kerestesi talepleri bölgenin kadılarına ve zabıtlarına iletilmekte, bu isteklere türlü sebeplerle karşı çıkılmaması ve arabalarla Edirne'ye ulaştırılması istenmekteydi.²⁶ Ayrıca, “*muafiyet, serbestiyet iddiasıyla muhalefet edenler veya zabitan ve ayan ve ahaliden 'bu dağlar bizimdir' deyu talep edilen ağaçların bulunduğu mahallerden kesilmesine kimsenin müdahale etmemesi*” yönünde emirler sadır olmuştu. Sarayın ihtiyacı olan 500 kantar kurşunun ise bina enkazından karşılanarak, Tersane'de inşa edilen arpa ambarına, Çatladıkapı Feneri'ne, Sinop'ta inşa edilen iki adet kalyon ile Topkapı Sarayı'nın orta kapısının çatısına sarfedilmesi karara bağlanmıştır.²⁷ Bunun yanında inşaatta çalışacak ameleler de İstanbul'dan gönderilmiştir. Temmuz 1758 tarihli mühimme kaydında, saray inşası için gereken işçilerin başmimar marifetiyle İstanbul'da toplanması ve gemiler aracılığıyla Tekirdağ'a, oradan da Edirne'ye nakl ile bina emini Yusuf Efendi'ye teslim olunması emredilmiştir.²⁸ Aynı tarihlerde İstanbul gümrük eminine işçilerin Tekirdağ'a giden gemilere bindirilerek oraya ulaştırılmasına dikkat etmesi buyrulmuştur. Bu emirde, giden işçilerin dülger, sıvacı, hamal, rençber, silici ve nakkaş gibi kalifiye elemanlar oldukları; sayılarının toplamının da 621'i bulduğu görülmüştür.²⁹ Mimar Mehmed Tahir ve mimar kalfalarına da harcırah olarak 1000 kuruş tayin edilmiştir.³⁰ Tamirin nasıl yapılması gerektiği de belgelerde şöyle ifade edilmişti: “*ebniye-i mezkûreden tamiri kabil olanları mevcûd olan ebniye-i sâbıkalarına kıyâsen tamir ve âsâr-ı sâbıkası na-mevcûd ve bilkülliye nabûd ve mefkûd olanları âsârları mevcûd ve meşhûr olanlara mukayese ile bina ve tecdid olunmak vecihiyle*”. Burada ilginç olan noktalardan biri de sarayın tamirinde çalışacak olan nitelikli işçilerin ve ustaların İstanbul'dan gönderilmesi meselesidir zira tamirat ameliyesi görüldüğü üzere tamirata ait kaynakların seferber edilmesini öngörüp iç piyasayı hareketlendirirken diğer yandan şehrin, sarayın restorasyonuna ait bileşenlerinin Edirne'ye ait öz kaynaklardan değil hinterlandıyla birlikte çok hızlı bir şekilde örgütlenebilme çabasına şahit olunmaktadır.

Saray tamirinde kurşun ve kiremidin muhafazaya doğrudan etkisi ortada iken 4 Şubat 1810 tarihli belgede, sarayın duvarlarında mevcut olan kurşunlarının sökülerek yerine horasan, kireç ve kiremit döşenmesi bunun yanında fesh olunan bu kurşunların satılmasına binaen gelecek gelirin tamirat masrafını azaltacağı düşünülmüştü. Böylece hem saray bir müddet daha payidar olmak üzere tamir edilecek hem de kurşunlar telef olmaktan kurtarılacaktı.³¹

C. Saray ve İhmal

İklim şartları, doğal afetler, yangın gibi yıkıma sebep olan durumların yanı sıra önceki tamirlerin iyi yapılamaması ve saray muhafazasına memur olanlar ile içerisinde barınanların ilgisizliği de saraya zarar vermiştir. Öyle ki 20 Eylül 1758 tarihinde tamir edilecek yerlerden

²⁵ Benzer ifadeler için bkz. TSMA, D., nr. 9566, s.3-6; BOA, MAD, nr. 10361 s. 4 vd.

²⁶ Kereste tedariki meselesi özellikle Tersane'de inşa edilen gemiler için de hayati öneme haizdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf A. Aydın, *Sultanın Kalyonları*, Küre Yayınları, İstanbul 2010.

²⁷ BOA, C.SM., nr 6773, (30 R. 1172).

²⁸ BOA, A.DVNS.MHM, nr. 160, hüküm no: 785.

²⁹ BOA, D.BŞM.İGE, nr.14/1.

³⁰ BOA, C.SM, nr. 7012, (29 Ca. 1184).

³¹ BOA, HAT, nr. 49586, (29 Z 1224).

olan Enderun hazinesinin kapısının kilitli olduğu görülmüş, Hasoda bekçisinden anahtarı istendiğinde anahtarının kendisinde olmadığını söyleyerek “*kırk seneden fazladır bu hazineyi kimse açmadı*” diye cevap vermişti. Bina emini Yusuf Efendi de kapıyı açmaya cesaret edemeyerek merkezden yazılı bir kayıt istemiş, gelen emirde bostancıbaşı ve kadı ile birlikte hazine kapısının açılarak içerisinde her ne varsa yazılması söylenmişti.³² Bunun için gerekli işlem yapılmış ve hazinenin açılarak içindeki eşyaların sayılıp yerine konduğu belgelere yansımıştır.³³ Ayrıca daha eski tarihli bir kayıta(H.1168) köşk bekçisi Recep'e teslim olunan Hasoda eşyalarının bir listesi görülebilmektedir.³⁴

Sarayın tamire muhtaç hale gelmesinin sebeplerine dair bazı bilgiler ise 1 Eylül 1768 tarihli bir fermada bulunmaktadır. Buna göre; sarayın 1758 yılında tamir edilmesine ve aradan çok zaman geçmemesine rağmen şiddetli kışlardan dolayı bazı cüzi tamiratın gerekebileceği ancak bundan önceki bina eminlerinin de işlerini iyi yapmadıkları ayrıca muhafazasına memur olanların da saraya gerekli özeni göstermedikleri belirtilerek yeni bir tamire ihtiyaç duyulduğu ifadesi yer alır.³⁵

Buradan hareketle, 20 Aralık 1784 tarihli bir belgede, saray tamirine görevlendirilen marangozlardan Mihal, İstavri ve Agob'un sundukları takirde bostancıbaşının nezaretinde iken saraya kimsenin karışmadığını, ancak eski bostancıbaşı Eyyübi Hüseyin Ağa'nın saray köprüleri tamiri için yine saray ahırlarının enkazını kullandığını, Ali Bey'in de Edirne'de büyük cam bulunmadığından Arzodasındaki ayna camlarından bir miktar alarak evine koydurduğunu hatta enkazdan bazı mahallere bin arabadan fazla moloz taşı sattığını ifade etmişlerdir.³⁶

Bu raporlar üzerine 24 Ocak 1785'te sarayın muhafazası için dört adet gayrimüslim tamirci bulundurulmuştur. Bunlara aylık 5'er kuruş ile evsat cizye kâğıdı verilmesi, Edirne'ye gelecek olan vüzeranın padişah emri olmadıkça paşakapısında ikamet ettirilmeyerek defterhanede barındırılması ve azlolunan bostancıbaşının yerine Edirne ayanından olanların atanarak eğer önceki bostancıbaşının ihmalden dolayı tamir gerektiren yerleri varsa onun da kendisinden tazmin edilmesi karara bağlanmıştı.³⁷ Ancak bütün bu önlemlere rağmen saray harabiyetten kurtarılamamış ve sonraki yıllarda da önemli tamiratlar geçirmiştir. Tamirat kuyudatı içerisinde bulunan ve işin resmîyetinin haricinde olayları adeta bir günlük edasıyla anlatan, ayrıca işlerin nasıl yapılması gerektiğini belirten en renkli belgeler şüphesiz bina eminlerinin arzıhal ve takrirleridir.

20 Ekim 1758'de Yusuf Efendi, Dimetoka, Uzuncaabad ve Edirne çevresindeki köylerdeki kiremithanelerin saray için kiremit ürettiğini söylerken bunların ilkbahara dek fırınlarını çalıştırmadıklarını, kiremit olmadan da tamire devam edemeyeceğini ifade etmektedir. Merkezden bu imalathanelerin kışın da çalışmasını ve buradaki işçilerin çoğunun başka bölgelerde oturduklarından Kasım ayından sonra “vatan-ı aslilerine” gitmelerine müsaade edilmemesini istemişti. Çıkan emir Yusuf Efendi'nin isteği doğrultusunda idi. Yine Yusuf Efendi, Filibe ve Tatarpazarı'ndan istediği kerestelerin gelmediğini belirterek emre itaat edilmediğini bildirecekti³⁸. Sadrazam sarayının tamirine memur Ahmet de kendisine irad olarak kaydedilen 10.000 kuruşu istiyor, “*medâr-ı maişeti*” için henüz bir akçe dahi

³² BOA, C.SM, nr. 3091, (17 Muharrem 1172).

³³ TSMA, E., nr. 198-49, (1 Za. 1172).

³⁴ TSMA, D., nr. 892, s.8.

³⁵ BOA, C.SM, nr. 5945, (12 R. 1182).

³⁶ BOA, C.SM., nr. 8275, (7 Safer 1199).

³⁷ BOA, C.SM., nr. 6497, (13 Rebiyülevvel 1199).

³⁸ BOA, C.SM., nr. 7758; BOA, C.SM., nr. 7787, (26 Muharrem 1172).

JHS
188

History
Studies

Volume 6
Issue 6
December
2014

alamadığını beyan ediyordu.³⁹ Bu şekilde para istidalarına dair takrirlerle tamirat belgeleri içerisinde sürekli karşılaşılmaktadır.

Bundan 10 sene sonra yapılan tamiratta bina emini el-Hacc Mustafa, tamirat için 50.000 tahta kurşuna, 2,5 milyon adet kiremide muhtaç olduğunu söylerken kurşunun kış günlerinde dökülmesinin mümkün ise de döşenmesinin asla mümkün olmadığını ifade etmişti. Yine 50.000 tahta kurşunun dökülmesinin Edirne kurşuncuları tarafından iki senede yapılamayacağını, İstanbul'dan kurşuncu ustalarının naklinin gerektiğini, çevre kazalarda kiremit bulmak için gayret göstermesine rağmen bir tane bulamadığını belirtmişti. Çözüm olarak raporunda Pınarhisarı'nda 15-20 kârhaneye kiremitçiler istihdam edilmesini, bunun da ancak bahar aylarında yapılacağından ertelenmesi gerektiğini, kışın şiddetinden el-ayak tutmadığı için yapılsa dahi iki kat bahasına sebep olacağını ve boşuna gündelik harcanacağını ifade etmişti. Bu dönemde kış şiddetli yaşandığından tamirata sebep olan amiller içerisinde dolu yağışı gösterilmiş, bundan dolayı da kiremitleri zarar gören evler için “*ümmet-i Muhammed'in evleri ekseri açıktır*” ifadesi kullanılmıştı.⁴⁰ Bu takrirden dikkati çeken bir husus da bina emininin gönderdiği defterlerin hem İstanbul'da hem de orduda kaybolmuş olmasıdır. Bu durum daha sonraki tamiratlarda da görülmektedir. Sultan II. Mahmut'un sefer sebebiyle Edirne'de bulunması ihtimaline karşılık sarayın tamir edilmesi için yazılan bir hükümde (28 Temmuz 1810) tamir kuyudatının ordu ile birlikte gittiğinden⁴¹ İstanbul'da bunlara ulaşılamadığı, bunun için tamirat tertibatının görülemediği dile getirilmiştir. Kayıtların sermimar-ı hassa ağa ceridesinden elde edilmesi istenmiş, ancak başmimar da ceridelerde kayıtların bulunamadığını ifade etmişti. Bunun üzerine merkez, ordudan bu kayıtların istenmesini ve eski tamiratlara kıyas ile tedarikin görülmesini karara bağlamıştı. Bundan yaklaşık 1,5 aylık bir süre sonra kayıtların hâlâ gelmediğini bir başka belgeden anlıyoruz. Bina eminlerinden İsmail Kâmili'nin takririnde Edirne'ye 10 Ağustos'ta gitmiş olmasına rağmen halen tamirat için gereken malzemelerin sağlanmasına dair hükümlerin çıkmadığı ifade edilmekteydi. Belgeye düşülen derkenarda bir önceki bina emini Sadullah Efendi tarafından yapılan mahallerin keyfiyeti malum ise gönderilmesi istenirken verilen cevap kuyudatta malum olmadığı şeklindeydi.⁴² Durum böyleyken Sadullah Efendi zamanına ait tertibat belgeleri bina emini Ali Reşit tarafından Edirne'de ikamet ettiği evde bulunmuş, bunlardan hareketle İstanbul'dan tamirat için gerekli malzemelerden olan kereste, taş ve çivinin tedariki için emirler yazılmasını talep etmişti. Aynı belgede bina emini, padişahın Ramazan ayında Edirne'ye gelmesi halinde o vakte kadar değil sarayın tamirinin bitirilmesi, levazımının dahi celb olunamayacağını vurgulamıştır. Hatta “*ne vechile cevap vereceğim deyu aciz-mande olduğumdan*” diyerek konuyla ilgili İstanbul'a birkaç kere takrir yazdığını fakat bunların muhtemelen kayıp olduğunu söyleyecek ve bir türlü de cevap gelmediğinden şikâyet etmiştir.⁴³

Sonuç

İmparatorlukların ihtişamının en önemli göstergesi olan saraylar, siyasi zeminden ayrı düşünülmemeyeceği için, Osmanlının siyasi serencamı ile paralel bir seyir takip etmiştir. Nitekim İstanbul'un başkent olmasından sonra da birçok padişahın zamanını geçirdiği Edirne'deki saray, İmparatorluğun söz konusu geçmiş dönemlerindeki âli imajının önemli bir

³⁹ BOA, C.SM., nr. 7237, (3 Cemaziyelevvel 1172).

⁴⁰ BOA, C.SM., nr. 7465.

⁴¹ Seferlere, mali ve diğer meselelerin halli ve bürokratik işlemlerin rahatlıkla yerine getirilmesi için kayıtların tutulduğu defterler de götürülmekteydi, ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Emecen, “Osmanlılarda Seyyar Bürokrasi-Sefere Götürülen Defterlerin Defteri”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 178-208.

⁴² BOA, C.SM., nr. 1549; BOA, C.SM., nr. 2396, (9 Ş. 1225).

⁴³ BOA, C.SM., nr. 4719, (1226).

göstergesi olarak addedilmiş ve devletin imajının korunması doğrultusunda kadime uygun bir kısım tamiratlar yapılmaya çalışılmıştır. Her ne kadar devlet bu bilinç üzerinden hareket etse ve maddi kültür varlıkları üzerinden ihtişamını göstermeye çalışsa da içerisine girilmiş olan çözülmeye, bunu yeteri kadar yapabilmesine olanak vermemiş; saray, kendi idarecileri eliyle yok oluş sürecine girmiştir.

Topkapı Sarayı merkezli devlet mekanizmasının bir benzerinin bulunduğu Edirne Sarayı'nın geçirmiş olduğu tamiratların yanı sıra; çalışanları, şehir hayatına ve şehrin iktisadi gelişimine olan katkısı, kısaca Osmanlı tarihindeki yeri tıpkı Gülru Necipoğlu'nun Topkapı Sarayı ile ilgili yapmış olduğu inceleme⁴⁴ gibi bir çalışmayı fazlasıyla hak etmektedir. Bugün sarayın ortada olmaması buna engel teşkil etmeyeceği gibi arşivlerde bulunan ve özellikle mimarlık tarihinin ayrıntılarını takip edebilme noktasında araştırmacılara oldukça geniş bir olanak sağlayan ve bizim burada bir kısmını devletin şanı ile ilgi kurarak kullandığımız yüzlerce belge ve defter ortadadır. Turgut Cansever'in ifadeleriyle: "Osmanlı mimarlığının gelişme adımlarının şehri olan Edirne, güreş alanı tribünlerinin saray bahçesine kondukluğu bir şehir" olmaktan çıkarılmalıdır.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

1. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterler (TSMA.D): nr. 892, 1099, 2030, 6325, 9566, 10531.
2. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrak (TSMA.E): nr. 198-49.
3. Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA)
 - a. Maliyeden Müdevver Defterler(MAD): nr. 7403, 7588, 10361.
 - b. Mühimme Defterleri(A.DVNS.MHM): nr. 160.
 - c. Bab-ı Defteri Başmuhasebe Bina Eminliği Defterleri, (D.BŞM.BNE): nr. 15931, 15933, 15945, 16098, 16136.
 - d. Başmuhasebe Defterleri(D.BŞM): nr. 5448, 5477.
 - e. Cevdet, Saray Mesalihi(C.SM): nr. 876, 1549, 2396, 3091, 4629, 4719, 5945, 6497, 6773, 7012, 7237, 7465, 7708, 7758,7787, 8275.
 - f. Hatt-ı Hümayun(HAT): nr. 1279-49586, 1430/58529, 41408P, 49586.
 - g. Başmuhasebe İstanbul Gümrük Eminliği Dosyaları(D.BŞM.İGE): nr. 14-1.
 - h. İradeler, Meclis-i Vala(İ.MVL): nr. 138-3818.
 - i. Sadaret Mektubi Kalem Meclis-i Vala(A.MKT.MVL): nr. 94-48.

B. Kaynak Eserler ve Kitap-Makaleler

AHISHALI, Recep, *Osmanlı Devletinde Reisülkütüblük Müessesesi(XVIII. yüzyıl)*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

ATATÜRK KİTAPLIĞI, *Muallim Cevdet Yazmaları*, (MC). Nr. K.298.

AYDIN, Yusuf A., *Sultanın Kalyonları*, Küre Yayınları, İstanbul 2010.

⁴⁴ Gülru Necipoğlu, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı-Mimari, Tören ve İktidar*, Yapı Kredi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

JHS
190

History
Studies

Volume 6
Issue 6
December
2014

BAYRAM, Filiz, *Enverî Tarihi*, Cilt 3, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2014.

EBU EL-HAC, R. Ali, *1703 İsyanı Osmanlı Siyasetinin Yapısı*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.

EMECEN, Feridun, “Osmanlılarda Seyyar Bürokrasi-Sefere Götürülen Defterlerin Defteri”, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 178-208.

KAVRUK, Hasan, *Şeyhülislam Yahya Divanı*, MEB Yayınları, Ankara 2001.

KOCAASLAN Murat,- ARSLANTÜRK, Ahmet, “Sultan II. Mustafa Saltanatında Edirne Sarayı”, *Turkish Studies*, Volume 9/1 Winter 2014, s. 271-312.

KOCAASLAN, Murat, “Düşmanlarımıza Bais-i Helecan Vermek: Edirne Yeni Sarayı Tamir Etmek”, *Bellekten*, Cilt: LXXVIII, Sayı 281, Yıl Nisan 2004, s. 149-167.

NECİPOĞLU, Gülru, *15. ve 16. Yüzyılda Topkapı Sarayı-Mimari, Tören ve İktidar*, Yapıkredi Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.

RIFAT OSMAN, *Edirne Sarayı*, (yay. Süheyl Ünver), TTK Yayınları, Ankara 1957.

SARICAOĞLU, Fikret, *Hatt-ı Hümayunlarına Göre Bir Padişahın Portresi Sultan I. Abdülhamid*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

SEZGİN, İbrahim, “1529 yılında Edirne Sarayında Gerçekleştirilen İnşa ve Tamir Faaliyetleri”, *İzzet Gündoğ Kayaoğlu Hatıra Kitabı Makaleler*, İstanbul 2005, s. 397-407.

ŞENYURT, Oya, “Geç Osmanlı İnşaat Ortamında Bina Eminliği”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Sayı: 25-2, s. 151-169.

Tarih-i Cevdet, Cilt 2, İstanbul 1309.

“Yapılar” <http://www.bahcesehir.edu.tr/icerik/4345-yapilar> (E.T: 17/12/2014).

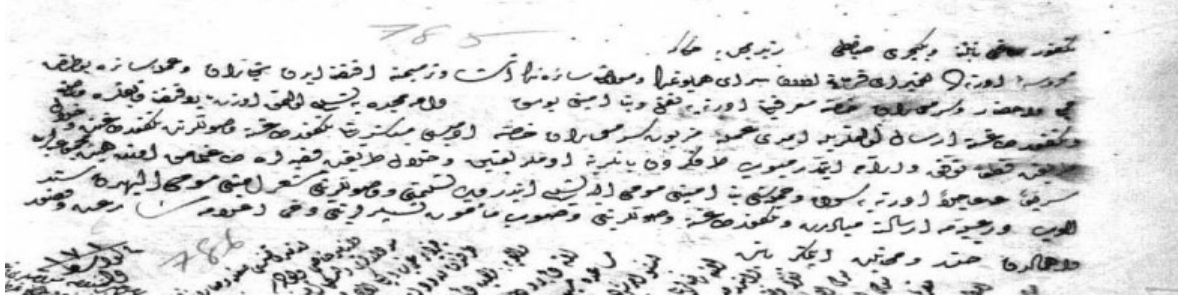
JHS
191

*History
Studies*

*Volume 6
Issue 6
December
2014*

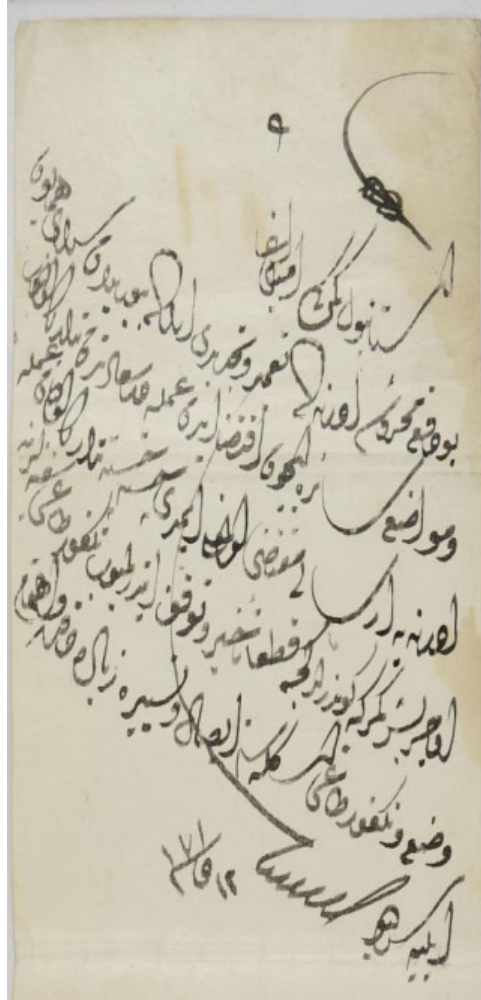
Ek 1: Tekfurdağı Naibine ve Yeniçeri Zabitine Gönderilen Sarayın İnşasında Çalışacak Marangoz ve İşçilerin İstanbul'dan Tekirdağ'a Ulaştıklarında Burada Bekletilmemesi Hakkında Mühimme Hükümü

(160 numaralı Mühimme Defteri).

Ek 2: Edirne Sarayı'nda Çalışacak Olan İşçilerin Tekirdağ'a İrsali Hakkında İstanbul Gümrük Eminine Buyruldu,

(D.BŞM.İGE, nr. 14-10)

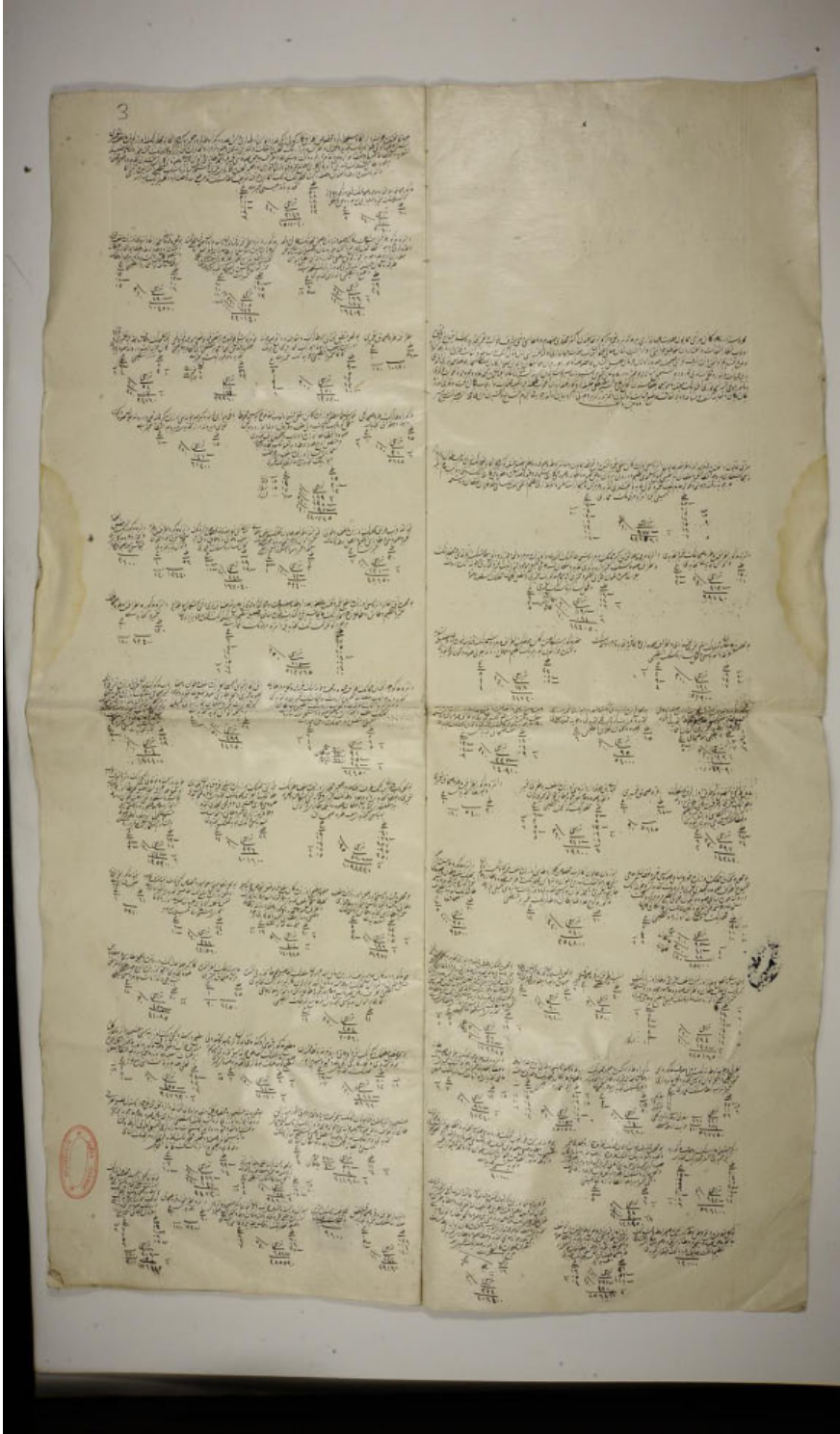

JHS
192

History
Studies

Volume 6
Issue 6
December
2014

Ek 3: 1803 tarihli Edirne Sarayı Keşif Defterinin İlk Sayfası,
(D.BŞM.BNE, nr. 16098)

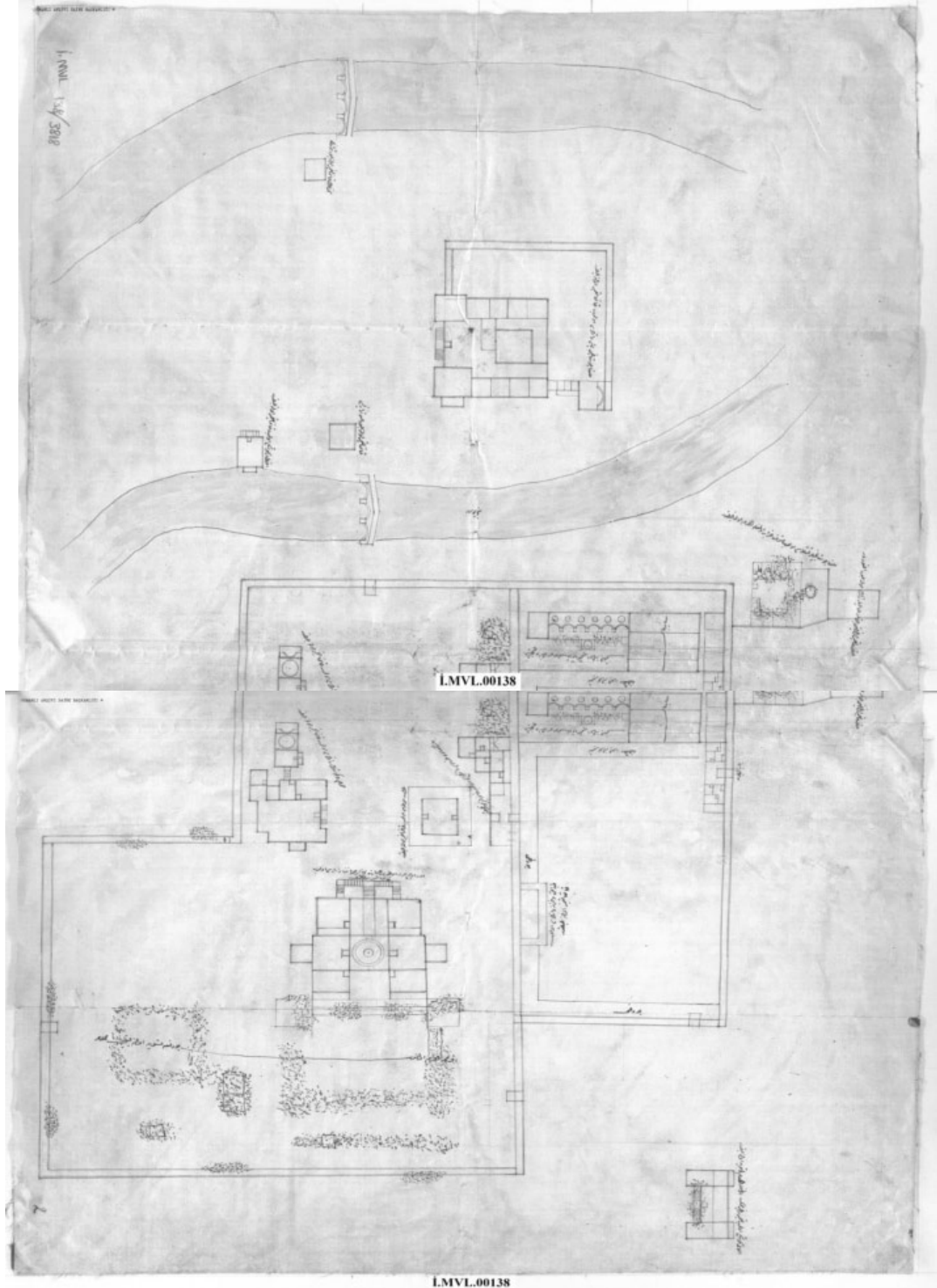

JHS
193

History
Studies

Volume 6
Issue 6
December
2014

Ek 4: Edirne Sarayının Tamir Edilen ve Yıkılan Yerlerini Gösteren 1849 Tarihli Çizim

JHS
194

History
Studies

Volume 6
Issue 6
December
2014